

УДК 336.1:378.1(477)

Красильник О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто концептуальні підходи до фінансового забезпечення державних вищих навчальних закладів України. Висвітлено сучасний стан, виокремлено проблеми фінансування державних вищих навчальних закладів та запропоновано напрями їх вирішення.

Ключові слова: державні вищі навчальні заклади, фінансування, фінансове забезпечення

Krasilnik O.V.

CONCEPTUAL GOING IS NEAR FINANCIAL PROVIDING OF STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

In the article the conceptual going is considered near the financial providing of state higher educational establishments of Ukraine. The modern state is reflected, the problems of financing of state higher educational establishments are distinguished and directions of their decision offer. Modern higher education is not only the eventual blessing - source of satisfaction of spiritual, cultural, informative necessities of man, but also investment blessing - means of increase of acuestss, providing of competitive edges at the market of labour and receipt of other blessing. The presence of considerable positive external effects of education explains, why in the developed countries the idea of higher education predominates as a public benefit and her state financing. The necessity of decision of the problems related to the financial providing of development of higher school requires introduction of the new going near financing due to the general fund of the state budget and expansion of circle of own receivableness of budgetary establishments. Expansion of sourcings shows up also in bringing in to the sphere of higher education of different unbudgetary resources.

Keywords: state higher educational establishments, financing, financial providing

Красильник О.В.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФИНАНСОВОМУ ОБЕСПЕЧЕНИЮ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассмотрены концептуальные подходы к финансовому обеспечению государственных высших учебных заведений Украины. Отражено современное состояние, выделены проблемы финансирования государственных высших учебных заведений и предложены направления их решения.

Ключевые слова: государственные высшие учебные заведения, финансирование, финансовое обеспечение

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Пошук нової парадигми, яка ґрунтується на глобалізації знань та наукових досягнень, став передумовою виникнення нової фази розвитку, що пов'язана з появою інформаційного суспільства, побудованого на знаннях. Відповідно до цього науково-технологічний і суспільний прогрес визначається насамперед процесом накопичення знань, які забезпечують нагромадження капіталу. Розвиток в Україні ринкових умов господарювання вимагає розробки нових наукових підходів до визначення ролі вищої освіти в економічному житті суспільства та закономірностей її функціонування.

Сучасна вища освіта є не лише кінцевим благом – джерелом задоволення духовних, культурних, інформаційних потреб людини, а й інвестиційним благом – засобом зростання доходів, забезпечення конкурентних переваг на ринку праці та одержання інших благ. Наявність значних позитивних зовнішніх ефектів освіти

пояснює, чому в розвинених країнах превалює ідея вищої освіти як суспільного блага та її державного фінансування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Практичні та теоретичні аспекти фінансового забезпечення вищої освіти розглянуті в працях відомих вітчизняних вчених, зокрема: С. М. Альошина, І. А. Андреева, Т. М. Боголіб, М. Т. Білухи, Й. М. Бескида, Є. П. Вороніна, Є. М. Бойко, С. А. Буковинського, В. М. Онищука, Е. П. Дедкова, Р. Т. Джоги, А. Г. Зверева, Л. Я. Корецького, В. М. Федосова, С. І. Юрія та інші. Цінність досліджень вищезазначених науковців є звагомою, однак, в цілому дана проблема залишається недостатньо вивченою, що обумовлює вибір теми роботи.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у розгляді концептуальних підходів щодо фінансового забезпечення державних вищих навчальних закладів, виокремлені проблем та напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні значні вади має модель державного (бюджетного) фінансування вищих навчальних закладів (ВНЗ), сформована у державі ще в 1920-ті рр. як кошторисна. Виділення державних коштів здійснюється відповідно до кількісних нормативних показників ВНЗ (один із них – співвідношення чисельності студентів і викладачів у відповідному році) і не пов'язане з якісною стороною навчального процесу. При цьому статус бюджетної установи обмежує можливості ВНЗ і у використанні залучених (позабюджетних) фінансових ресурсів. Не випадково фахівці пропонують перейти від витратного механізму виділення коштів з державного бюджету на цільовий – з урахуванням характеру конкретних програм навчання та наукових досліджень конкретного ВНЗ, актуальність та якість яких визначаються на конкурсній основі або шляхом моніторингу (рейтингування) діяльності ВНЗ [3].

Аналіз бюджетного фінансування освіти за останні вісім років свідчить про те, що з 2005 по 2013 рік спостерігалось незначне зростання витрат на освіту (з 4,7 % до 6,47 % від ВВП). Ще гіршим є показник видатків на наукову і науково-технічну діяльність. За статистичними даними видатки загального фонду на науку у державному бюджеті у 2013 р. в обсязі 3,26 млрд. грн., що становить 0,31 % ВВП. Це значно менше, ніж у 2012 році. До того ж бюджетне фінансування науки у вищих навчальних закладах становить менше 8 % загального бюджетного фінансування науки в державі [5]. Щоб зрозуміти катастрофічність ситуації, яка склалася внаслідок непродуманої бюджетної політики, необхідно порівняти зазначені дані з показниками попередніх років: 0,31 % (2013 р.) проти 1,7 % (до 2008 р.).

Згідно зі статистичними даними основним джерелом фінансування вищої освіти в Україні є кошти фізичних осіб [3]. Вони становлять приблизно 62 % від загального фінансування і майже у два рази перевищують державні надходження в цю галузь. Кошти юридичних осіб та місцевого бюджету становлять по 1 % від загальної суми фінансування. Основою фінансового планування діяльності ВНЗ є розрахунок потреби в коштах. ВНЗ державної форми власності готують та подають головному розпорядникові бюджетні запити, в яких сформована потреба у бюджетному фінансуванні. За результатами аналізу бюджетних запитів та затверджених кошторисів досліджуваних ВНЗ встановлено, що їхнє фінансування здійснюється з урахуванням можливостей бюджету та забезпечує лише 40–80 % від розрахункової потреби. До того ж проблема поглиблюється через використання при плануванні видатків, норм і нормативів, затверджених ще у радянські часи. Ці нормативи не враховують сучасних реалій та призводять до викривлення реальних потреб ВНЗ у бюджетних коштах. Таким чином, перед ВНЗ постає проблема забезпечення оптимального розподілу фінансових ресурсів для здійснення власної діяльності, а також збільшення

диференціації видів фінансового забезпечення вищої освіти з усіма його особливостями, що дозволить значно підвищити освітній рівень населення в країні. Адже саме доступна та якісна вища освіта є значним стимулом економічного зростання нашої країни та підвищення життєвого рівня населення.

Останнім часом фінансування освіти стало предметом особливої уваги науковців і практиків значною мірою завдяки прогресу в розумінні природи економічних інтересів суб'єктів, що діють на освітньому ринку, а також тому, що багато суспільно важливих заходів потребують значних коштів. Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з фінансовим забезпеченням розвитку вищої школи, вимагає впровадження нових підходів до фінансування за рахунок загального фонду державного бюджету та розширення кола власних надходжень бюджетних установ.

Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти неможливо розглядати без аналізу відповідного фінансового механізму. На думку Й. Бескид, фінансовий механізм – це методичні, організаційні та правові положення і заходи, що визначають функціонування фінансів в економіці держави, їх практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей і завдань [8].

Формування і використання фінансових ресурсів для задоволення загальнодержавних потреб, а також потреб відповідних структур і населення здійснюється на підставі відповідних нормативних актів, які виступають основою для обґрунтування методологічних підходів до мобілізації та використання цих ресурсів, обов'язків суб'єктів, які беруть участь у цих процесах. Завданням фінансового механізму є фінансове забезпечення і фінансове регулювання економічних і соціальних процесів. Фінансове забезпечення водночас виконує функцію регулювання так само, як регулювання – функцію фінансового забезпечення.

Щодо фінансового регулювання, то воно являє собою метод здійснення державою функції управління економічними та соціальними процесами при використанні фінансів [8].

Нині нові механізми державного фінансування вищої освіти формуються в умовах зменшення державного фінансування вищої освіти і розвитку ринкових відносин у сфері освіти. Виділяють два основні напрямки зміни механізмів державного фінансування вищої освіти в умовах розвитку ринку освітніх послуг:

- формування квазіринків у державному секторі освіти;
- розвиток контрактації в сфері освіти.

Ці зміни і розвиток освітнього ринку в цілому лише тоді приводять до значного позитивного ефекту, коли виконуються такі умови: повинна існувати реальна конкуренція між постачальниками освітніх послуг; якщо конкуренція відсутня, то поділ покупця і постачальника освітніх послуг звичайно зводиться до формальності; укладання договору з монополістом, в якого немає достатніх стимулів до пошуку ефективних шляхів надання освітніх послуг, може призвести до неефективного використання громадських (суспільних) коштів.

Що ж до фінансування вищої освіти, то держава може здійснювати його шляхом:

- вкладання коштів у різні фактори виробництва освітніх послуг;
- фінансування конкретних навчальних закладів;

– надання фінансової підтримки безпосередньо тим, хто навчається, – кінцевим споживачам освітніх послуг [3].

При цьому держава може здійснювати як пряме, так і непряме фінансування. Зміна ролі держави у сфері вищої освіти призводять до зміни механізмів її державного фінансування. Останнім часом у багатьох країнах замінюється підхід, орієнтований на надання коштів вищому навчальному закладу, підходом, при якому більше уваги приділяється безпосередній підтримці студентів. При цьому заклади продовжують

отримувати державні кошти, проте непрямим методом. Крім того, можливість отримання прямого фінансування з боку держави теж зберігається [3; 9]. Такі методи фінансування державою закладів вищої освіти призводять до конкуренції між ними за залучення студентів, більшої виборності в державному фінансуванні вищої освіти. У багатьох зарубіжних країнах, а особливо європейських, поки що переважає фінансування безпосередньо закладів вищої освіти державою, проте все більше досліджуються можливості виділення державних коштів на вищу освіту за рахунок студентів.

Виділяють два види фінансової допомоги держави студентам:

- пряма фінансова допомога у вигляді оплати освіти (гранти, стипендії);
- непряма допомога шляхом надання позик.

У багатьох країнах в останні роки частка позик у фінансовій допомозі безпосередньо студенту збільшилась, оскільки держава все більше орієнтується на студентське самофінансування. Самофінансування – це вид діяльності суб'єктів господарювання, при якому фінансове забезпечення розширеного відтворення здійснюється за рахунок власних коштів [5].

Далі відмітимо, що основним видом непрямого підходу фінансування вищої освіти можна назвати ваучерне фінансування. Заклади мають бути повністю незалежні в установленні розміру плати за навчання, тоді як втручання держави буде здійснюватися через підтримку студентів у формі індивідуальних грантів, обсяг яких співставлятиметься з обсягом державного фінансування. Розмір підтримки студентів у формі грантів як правило менший або рівний платі за навчання в закладах вищої освіти.

Така конкуренція може здійснюватися на двох рівнях:

- студенти повинні конкурувати за отримання державної підтримки;
- вищі навчальні заклади повинні конкурувати за студентів.

Щодо першого рівня, то тут необхідно обмежити кількість студентів, які отримають фінансову допомогу, а рішення по її виділенню повинні бути здійсненні на основі можливості або потреби. Відповідно допомога може здійснюватися так, щоб більш нужденні студенти отримуватимуть більше за вартість навчання у вищому навчальному закладі [8; 9]. Що стосується грантів, то державі доцільно розподілити їх розмір залежно від профілю навчального закладу та запровадити обмеження на термін дійсності ваучера з метою забезпечення ефективності студентських потоків.

Другий рівень конкуренції полягає в тому, що заклади в основному будуть покладатися на дохід від плати за навчання та одержуючи при цьому ще державну підтримку за капітальними видатками, можливе деяке базове фінансування і фінансування науково-дослідної роботи та аспірантури. Однак заклади вищої освіти можуть встановлювати свої власні розміри плати за навчання. Плата може бути і вища за розмір ваучера – деякі студенти можуть зберігати кошти для задоволення своїх особистих потреб, а інші витрачають свої власні кошти на більш дорогі курси. Більш того, для залучення студентських ваучерів заклади можуть відкривати курси, в яких є потреба і в яких вони відповідатимуть потребам ринку робочої сили, то це буде ефективний механізм збільшення зовнішньої ефективності вищої освіти.

Одним з важливих непрямих механізмів у державному фінансуванні вищої освіти виступає система податкових пільг, а також пільгових кредитів і страхування.

Висновки. У сучасних умовах визначення джерел фінансування державних вищих навчальних закладів, оптимізація їх складу і структури є запорукою забезпечення якості освітніх послуг, підтримки їх конкуренто-спроможних на світовому ринку.

Фінансове забезпечення державних вищих навчальних закладів являє собою такий стан їхніх фінансових ресурсів, за якого здійснюється постійне та стабільне

надходження бюджетних коштів, раціональне та ефективне їх використання, а також уміння залучати ДВНЗ фінансові ресурси самостійно відповідно до чинного законодавства.

Для забезпечення конкурентоспроможності та виживання нині вищі навчальні заклади, які перебувають у державній власності, повинні перебудувати стратегію і тактику своєї економічної діяльності. Причому її основні напрями мають бути зосереджені на визначенні політики ціноутворення у межах видатків формування загального і спеціального фондів.

Розширення джерел фінансування проявляється також у залученні до сфери вищої освіти різних небюджетних ресурсів. Основними напрямками такого фінансового забезпечення вищої освіти є надання навчальними закладами платних послуг, меценатство, спонсорська підтримка, а також кредитування як вищих навчальних закладів, так і студентів, які користуються послугами вузів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України. Документ 2456-17, редакція від 01.01.2011 на підставі 2592-17, 2756-17, 2856-17, чинний. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>
2. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» від 27 серпня 2010 р. № 796 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 939 (939-2010-п) від 12.10.2010). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>
3. Буличева Н. А. Сучасні правові та організаційні проблеми фінансування вищої освіти в Україні [Електрон. ресурс] / Н. А. Буличева, Ю. І. Півовар. – Режим доступу : <http://www.radmik.info/statti/255-finpr/3593-2010-01-29-18-50-22.htm4>.
4. Гершунский Б. С. Философия образования XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
5. Економічні засади реформування механізму фінансування вищих закладів освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/17_1
6. Звіти про виконання Державного бюджету України, річні за 2004-2013 роки. Комітет Верховної ради з питань бюджету. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control/uk/doccatalog/list>
7. Реєстр державних вищих навчальних закладів України. Міністерство освіти і науки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reestr.osvita.net/Reports.aspx>
8. Тягушева О. Г. Державне управління фінансового забезпечення розвитку освітньої системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc>
9. Фінансування вищої освіти в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2013_14/Levaeva.p